

DE BIJBEL EN HARRY POTTER

Jan Ridderbos

Eerst zien en dan geloven

Harry Potter en de relieken van de dood

Vorig jaar voltooide Joanne K. Rowling haar zevende boekreeks Harry Potter, terwijl vijf van de delen inmiddels zijn verfilmd. Jan Ridderbos is één van de Nederlandse theologen die het werk van Rowling van meet af aan op zijn waarde wisten te schatten: al in 2002 organiseerde hij in zijn Harensse gemeente Harry Potterdiensten. Dit artikel werd aanvankelijk geschreven voor een eerder nummer van *Interpretatie*, over literatuur. Het inspireerde de redactie tot een heel *fantasy*-nummer.

Dr. J. Ridderbos is emeritus predikant te Assen

Mij werd de vraag voorgelegd of de boeken over Harry Potter tot de (wereld)literatuur behoren. Het lijkt me onmogelijk om die vraag te beantwoorden, even onmogelijk als het is om iets zinnigs te zeggen over de vraag of *De Nachtwacht* behoort tot de top van de schilderkunst. Over smaak valt immers niet te twisten. Bij elk begin van een antwoord op beide vragen begeven we ons op het terrein van de subjectieve smaak en de subjectieve voorkeur. Het enige objectieve wat we kunnen zeggen, is dat miljoenen toeristen de moeite nemen om een blik te werpen op *De Nachtwacht*. En dat miljoenen mensen in de hele wereld elk deel uit de Potter-serie kopen en verslinden.

Voor de lezers van dit blad lijkt mij, eerlijk gezegd, de vraag belangrijker of er een relatie bestaat tussen de bijbel en de boeken over Harry Potter. Mijn stelling is dat de boeken van mevrouw Rowling uiteindelijk niet te begrijpen zijn zonder gedegen kennis van de bijbel én van de christelijke beeldtaal. En mijn eigen conclusie luidt: de film is beter dan het boek. De boeken over Harry Potter vragen erom verbeeld, verfilmd te worden, want alleen dan wordt hun beeldtaal sprekend. Ter wille van mijzelf en de lezer beperk ik mij in het onderstaande tot het laatst verschenen deel, het afsluitende deel van de reeks.¹

Trinitarisch denken

Vanaf het eerste deel is het duidelijk dat er tenminste één heilige drie-eenheid is. Die drie-eenheid wordt gevormd door James, Harry en Lily Potter, vader, zoon en heilige geest. In de christelijke beeldtraditie is de lelie het symbool bij uitstek voor de vrouw die dankzij de heilige geest het kind Jezus ontvangt. We zullen waarschijnlijk nooit weten waarom mevrouw Rowling uitgerekend deze naam, Lily, koos voor de moeder van Harry. We behoeven het ook niet te weten, want de connotatie is evident.

Er is echter nog een andere drie-eenheid, die tussen Harry, Ron en Hermelien. Het zijn net de drie musketiers, met hun wapenspreuk: een voor allen en allen voor een. Voordat de serie was voltooid zijn er vele speculaties geweest of een of meer van dit driemensschap zou(den) sterven. Het zou wel mooi spiegelbeeldig zijn: van elk van de drie-eenheden een of meer gestorven leden. In feite was het uitgesloten –

de reeks zou te zwaar belast worden met twee onvolledige drie-eenheden.

De relieken van de dood

Naast de enge verbondenheid tussen drie mensen blijkt in het laatste deel dat er ook een enge verbondenheid is tussen de *Deathly Hallows*, in het Nederlands vertaald als 'de relieken van de dood'. In het algemeen kunnen we groot respect hebben voor de vertaalkunst van Wiebe Buddingh', maar de vertaalde boektitel is een misser. Het woord 'reliken' zou nog kunnen; de meest neutrale omschrijving daarvan is: overblijfsels uit vroeger tijd waaraan waarde wordt toegekend. Maar de combinatie is in het kader van het boek onmogelijk. Het gaat niet om wat de dood heeft achtergelaten. Het gaat om (drie) heilige voorwerpen die de bezitter in staat stellen om de dood te verslaan. De Engelse titel luidt dan ook: *Harry Potter and the Deathly Hallows*.²

Volgens de flaptekst is *Harry Potter en de relieken van de dood* een spannend boek. Eerlijk gezegd heb ik het plichtmatig doorgelezen totdat ik aankwam op bladzij 238 (van de 541). Daar werd het voor mij ongelooflijk spannend, alleen wel anders dan de recensent bedoelde. Harry Potter is voor de eerste keer in zijn leven, uitgerekend op Kerstavond, teruggekeerd naar zijn geboorteplaats, en komt op het kerkhof terecht. Vlak bij elkaar zijn twee graven, het ene van de familie van zijn geliefde leraar Perkamentus, het andere van zijn beide ouders. Op het eerste graf staan de woorden:

Waar je schat is, zal je hart ook zijn.

En op het tweede, voor hem meest belangrijke graf: *De laatste vijand die overwonnen wordt, is de dood.*

Ik ben mij voldoende bewust van het gevaar om iets naar je toe te halen, iets te annexeren. Hier behoeft echter niets geclaimd te worden. Voor de goede verstaander is het duidelijk waar die woorden vandaan komen. Het eerste opschrift is een citaat van Jezus.³ Harry Potter is duidelijk minder bijbelvast dan wij en heeft geen idee wat dat citaat betekent of waar het vandaan komt.

Het tweede opschrift is aan de apostel Paulus ontleend.⁴ Het commentaar van Harry Potter is dat van een moderne puber of adolescent:

'Maar ze leefden niet meer, ze waren weg. Die holle woor-

¹ J.K. Rowling: *Harry Potter and the Deathly Hallows*. London (Bloomsbury) 2007. Nederlandse vertaling: *Harry Potter en de Relieken van de Dood*. Amsterdam (De Harmonie) 2007

² Het is mogelijk dat Amerikaanse lezers het Engelse woord - correct - in verband brengen met Hallowe'en, 'Eve of All Saints' Day'

³ Matteüs 6:21; Lucas 12:34

⁴ 1 Korintiërs 15:26

den konden niet verhullen dat de vergane lichamen van zijn ouders onverschillig en onwetend onder die besneeuwde steen lagen ... Ze waren vast vergaan tot boten, tot stof zonder te weten dat hun levende zoon nu zo dicht bij hen stond, met een hart dat nog wel klopte, een zoon die nog leefde omdat zij hun offer hadden gebracht.'

Zijn de boeken over Harry Potter christelijke boeken? Natuurlijk niet! Zijn ze wel gefundeerd op het christelijk erfgoed? Jazeker, zonder enige twijfel. Op het graf van de ouders van Harry Potter staan de pregnante woorden die Paulus over de opstanding schreef. Net als Harry Potter weten we niet wie deze bijbeltekst op dat graf liet zetten. Het meest simpele antwoord is: dat deed de schrijfster. En ze deed dat met goede reden. Vanaf dat moment is de vraag of er iets als opstanding bestaat de eigenlijke inzet van het boek.

Het antwoord wordt bijna aan het einde van het boek, op bladzij 515, gegeven. Kort daarvoor hebben de vermoorde Perkamentus en Harry Potter elkaar ontmoet. Het lijkt erop dat twee doden elkaar in het dodenrijk tegenkomen. Perkamentus is en blijft dood. Maar voor Harry Potter zijn er twee mogelijkheden: hij blijft waar hij is, of hij keert terug, als levende onder de levenden. En dan volgt de cruciale passage:

“Ik wil nog één ding weten’, zei Harry. ‘Is dit echt? Of

speelt het zich alleen maar in mijn hoofd af?’

Perkamentus glimlachte stralend en zijn stem was luid en krachtig, ook al daalde de lichtgevende mist weer neer en verhulde die zijn gedaante. ‘Natuurlijk speelt het zich in je hoofd af, Harry, maar waarom zou dat in ‘s hemelsnaam moeten betekenen dat het niet echt is?’”

Foto: Anton Sinke

Van Kerst naar Pasen

Harry Potter keert terug naar het leven. Voor mij begon het boek spannend te worden op Kerstavond. Natuurlijk kunnen we ons daar iets geïrriteerd vanaf maken. Het zijn weer die Engelsen met hun hang naar romantiek. Natuurlijk moet een deel van het verhaal zich op Kerstavond afspelen. We kunnen ook iets minder bevooroordeeld lezen. Het is Kerstavond, voor het eerst staat een zoon bij het graf van zijn ouders en leest het grafschrift. Het gaat om woorden die hem niets zeggen en enkel irriteren. Maar het zijn wel woorden die hem tot een theologische duiding brengen: zijn ouders zijn maar niet zomaar gestorven, ze deden dat om hem te redden; wat zij deden was een offer.

Het voor mij wezenlijke verhaal begint op de avond waarop ook ik met talloos velen het feest vier van de geboorte van een Redder. Het boek eindigt met een Paasverhaal, Harry Potter keert terug uit de dood. Of nee, het boek eindigt met iets anders, met de overwinning op de dood. Wij durven die grote woorden nauwelijks meer in de mond te nemen.

Mevrouw J.K. Rowling heeft die moed wel. Harry Potter keert terug naar de levenden om de dood te verslaan in de persoon van Voldemort. En wat die naam ook mag betekenen, het staat vast dat het laatste deel van die naam ontleend is aan het Latijnse woord voor dood, *mors*. Het finale gevecht, tevens de finale van de gehele reeks, is het gevecht tussen Harry Potter en Marten Asmodom Vilijn, die zich de naam Voldemort heeft aangemeten. De vergissing van Voldemort is dat de inzet van deze strijd de liefde zou zijn. Terecht constateert Voldemort dat het oude gezegde *amor vincit omnia* (de liefde overwint alles) niet waar is. De grote voorspreker van de liefde, Perkamentus, was inderdaad gestorven; de liefde had hem niet kunnen redden. Maar dat weten redde hem, Voldemort niet:

*'Marten Vilijn smakte met een van alle glorie gespeende doffe dreun op de grond. Zijn lichaam leek zwak en gekrompen, zijn witte handen waren leeg en zijn slangachtig gezicht was slap en onwetend. Voldemort was gedood door zijn eigen terugkaatsende vervloeking.'*⁵

Voer voor theologen. De dood wordt niet verslagen door Jezus Christus en ook niet door de opgestane Harry Potter. En toch is waar wat Paulus (en in het boek het grafschrift) zegt: de laatste vijand die overwonnen wordt, is de dood. De dood gaat ten gronde aan zijn eigen vloek.

De voorlaatste vijand

Aan de dood van Voldemort gaat iets opmerkelijks vooraf. Het symbool bij uitstek van het kwaad, de slang, wordt gedood. Niet door Harry Potter maar door Marcel Lubbermans. Het lijkt op een vervulling van Genesis 3: 17, 'Zij verbrijzelen je kop'. Met een zilveren zwaard hakt Marcel de kop van de slang af. En per definitie heeft ieder zwaard de vorm van een kruis. Met een zilveren kruis wordt de kop van de slang Nagini vermorzeld.⁶ Blijkbaar kent mevrouw Rowling haar bijbel goed. Want ook in de Openbaring gaat de overwinning van de slang aan de overwinning van de dood vooraf.⁷

Het is de slang die vanaf het begin van het zevende boek om onze aandacht vraagt. Helemaal aan het begin wordt duidelijk, hoe nauw de relatie tussen de slang en Voldemort is: 'de reusachtige slang klom langzaam tegen Voldemorts stoel op, hoger en hoger. Er leek geen einde aan haar lijf te komen, tot ze zich uiteindelijk over Voldemorts schouder drapeerde'.⁸ En uitgerekend op Kerstavond verschijnt de slang. Nadat Harry Potter het graf van zijn beide ouders heeft bezocht, gaat hij naar het huis van Mathilda. En daar blijkt dat de slang zich van Mathilda heeft meester gemaakt, hij woont tijdelijk in haar. In dat huisje valt de slang Harry Potter aan. De strijd eindigt op dat moment onbeslist: de slang verdwijnt in het niets, en Harry Potter likt zijn wonden. En inmiddels is het, zoals

nadrukkelijk wordt gemeld, Kerstmorgen geworden. Zou mevrouw Rowling hier zinspelen op de beroemde passage uit Openbaring, waar de slang tevergeefs probeert de vrouw en het pasgeboren kind te verslinden?⁹

Fabeldieren

Van meet af aan ben ik verbaasd geweest dat Nederlandse lezers zo in de ban kwamen van de Harry Potter-serie. Want in feite zijn de boeken geschreven voor Engelse schoolkinderen. Kinderen die weet hebben van de eliteaire 'Public Schools' en de universitaire Colleges. Een opleidingssituatie waar er een zeer nauwe relatie bestaat tussen eetzaal en kerk. Vaak zijn die geheiligde ruimtes versierd met allerlei fabeldieren.¹⁰ Wie daar mag verkeren, raakt van jongs af aan vertrouwd met al die vreemde wezens.¹¹ Daar is de eenhoorn, het meest nobele fabeldier. In de christelijke beeldtraditie is dit dier symbool van de incarnatie van Gods Zoon.¹² Daar is de feniks, het christelijk symbool bij uitstek van de opstanding. Daar dragen centauren de wapenschilden, en zij symboliseren ons, mensen; want wij zijn immers net zo halfslachtig als deze wezens, wij worden heen en weer geslingerd tussen goed en kwaad. Daar zijn de basilisk, de slang, de draak.

Al deze fabeldieren komen in het werk van mevrouw Rowling voor. Slechts degene die weet waarvoor deze dieren staan, kan de diepe betekenis van haar boeken doorgronden. Zo is het niet zonder reden dat de Perkamentus-getrouwen samen de Orde van de Feniks vormen. Slechts wie de symboolwaarde van dat fabeldier kent, weet vanaf het eerste deel dat de opstanding het centrale thema van deze cyclus vormt.

Echt gebeurd of echt waar

Het is prachtig om te lezen, hoe mevrouw Rowling met één zinnetje de eeuwenoude theologische discussie over de opstanding beslecht: 'Natuurlijk speelt het zich in je hoofd af, Harry, maar waarom zou dat in 's hemelsnaam moeten betekenen dat het niet echt is?'. Haar argument is 'natuurlijk' des te sterker omdat het ook voor de gehele Potter-cyclus geldt. Die speelt zich af in hoofden, allereerst in het hoofd van de schrijfster, daarna in het hoofd van de lezers en tenslotte in het hoofd van de filmkijkers. Al die mensen kunnen zich de vraag stellen: is dit alles nu ook echt gebeurd? Het antwoord van de schrijfster is: dit alles is echt waar.

In ieder geval voor mezelf weet ik, dat de verbeelding van deze waarheid door middel van de film mij ongelooflijk geholpen heeft om de waarde van deze boeken te verstaan, te begrijpen, te zien. Mijn eigen variant op de beroemde trits van Paulus luidt: lezen, begrijpen, zien, deze drie, maar de meeste is het zien. Ik zag in dat fictie niet echt gebeurt, maar wel waar is.

⁵ Harry Potter en de relieken van de dood., p. 530

⁶ a.w., p. 522

⁷ Openbaring 12:9

⁸ Harry Potter en de relieken van de dood, p. 12

⁹ Openbaring 12:1-6

¹⁰ zie J. De Hond (red.): *Monsters en fabeldieren. 2500 jaar geschiedenis van randgevallen.* Amsterdam (Ludion) / den Bosch (NbM) 2003

¹¹ zie J.C. Cooper: *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols.* London (Thames & Hudson) 1978.

Ned. Uitgave: *Geïllustreerde encyclopedie van traditionele symbolen.* Den Haag (Mirananda) 2001

¹² zie O. Shepard: *The lore of the unicorn.* New York (Dover) 1993 (=1930)